

Case: Beschermingsproject Grauwe kiekendief als opmaat voor effectieve akkervogelbescherming

Ben Koks

Eind jaren tachtig leek voor de Grauwe kiekendief (*Circus pygargus*) als Nederlandse broedvogel het doek te vallen (Zijlstra & Hustings, 1992). Natuurlijke broedgebieden liepen leeg en een alternatief habitat leek niet voorhanden. Dankzij het grootschalig uit productie nemen van hoogproductieve landbouwgronden bleek akkerland nieuwe mogelijkheden te scheppen. De Grauwe kiekendief werd een akkervogel. Dit artikel beschrijft de ontwikkelingen van de bescherming en het daaraan gerelateerde onderzoek rond de Grauwe kiekendief, de doorschakeling hiervan naar een breed ontwikkeld concept voor akkervogelbeheer en uiteindelijk de praktijk van het zogenaamde 'Groninger model'. Tevens wordt de link gelegd met het nieuwe leefgebiedenbeleid.

Zonder nestbescherming onvoldoende reproductie

Nestbescherming blijkt -op Europese schaal- noodzakelijk te zijn om een notoire grondbroeder als de Grauwe kiekendief voldoende jongen te laten grootbrengen (Arroyo et al., 2002). In Nederland is dit niet anders en modelberekeningen laten zien dat met name bescherming in gewassen als luzerne, graszaad en wintergerst onmisbaar is om de reproductie op peil te houden (Koks et al., 2001). Net als elders in Europa vormt een constructieve samenwerking tussen landbouwers en vrijwilligers de basis van dit beschermingswerk.

Habitatverbetering door braaklegging en faunaranden

Uit het dieetonderzoek weten we dat zonder Veldmuizen (*Microtus arvalis*) er hoogstwaarschijnlijk geen Grauwe kiekendieven in West-

Europa zouden broeden (Koks et al., 2007). Ook is duidelijk dat prooidieren als Haas (*Lepus europaeus*), Veldleeuwerik (*Alauda arvensis*) en Gele kwikstaart (*Motacilla flava*) onmisbare alternatieven vormen in perioden dat Veldmuizen afwezig zijn (Trierweiler et al., 2008). Een belangrijk resultaat uit dit onderzoek is dat een stelsel van brede faunaranden langs de akkers

Onvolwassen vrouwtje Grauwe Kiekendief gefotografeerd tijdens expeditie in Senegal (februari 2008; foto: Ben Koks).

een groot deel van het broedsucces van de Grauwe kiekendief verklaart (Koks et al., 2007). Aanbevelingen over de ligging van randen en braakpercelen, de breedte van randen, het type beheer (incl. samenstelling en dosering zaaizaad), maar bijvoorbeeld ook het percentage beheer in open akkerland, zijn voornamelijk gebaseerd op de ervaringen rond het onderzoek in Oost-Groningen en het Duitse Rheiderland.

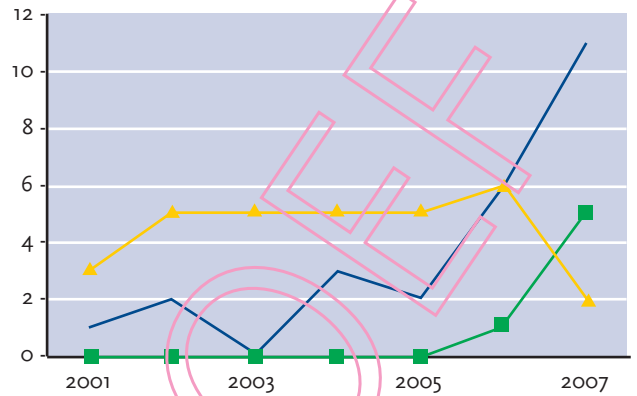
Knelpunten tijdens migratie en overwintering

In de relatief korte tijd dat Grauwe kiekendieven in Europa zijn wordt er goed voor ze gezorgd. Wat er gebeurt tijdens de trek is echter in nevelen gehuld. Afschot aan

Kader 1. Werkgroep Grauwe kiekendief

De ontwikkeling van het veiligstellen van nesten naar habitatverbetering door effectief randenbeheer naar de stap richting migratie én overwintering vormen de ruggengraat van het werk van de Werkgroep Grauwe kiekendief (WGK). Momenteel zijn een tweetal aan de Rijksuniversiteit Groningen verbonden AIO's actief om drie thema's van een wetenschappelijke basis te voorzien: 1) de effectiviteit van agrarisch natuurbeheer in open akkerland, 2) een optimaal populatiemodel rond de Grauwe kiekendief en 3) de knelpunten tijdens migratie en overwintering. Voor het laatste thema wordt nauw samengewerkt met de Vogelwarte Helgoland in Duitsland en de universiteit van Lund in Zweden. Studenten, vrijwilligers en een kleine flexibele staf van de WGK vormen samen een hecht en enthousiast gezelschap dat nieuwsgierigheid koppelt aan pragmatische vormen van vogelbescherming.

Fig. 1. Start randenprojecten in resp. Rheiderland (2004; blauwe lijn), Noord-Groningen (2005; groene lijn) en Zuidelijk Flevoland (2007; gele lijn) en de aantalsontwikkeling van de Grauwe kiekendief in deze gebieden. Plaatje reflecteert aantalsontwikkeling na introductie randenbeheer in de drie regio's. In Rheiderland en Noord-Groningen een toename, in Flevoland zijn de randen pas in najaar 2007 ingezaaid en mogen we (hoewel 10 ha erg weinig is) het komend broedseizoen effect verwachten. Pas in voorjaar 2009 zal naar verwachting tussen de 100 en 200 ha randenbeheer in het Flevolandse kiekendieven-gebied worden ingezaaid.

weerszijden van de Middellandse Zee zou van invloed kunnen zijn op het jaarlijkse sterftecijfer (Underhill-Day et al., 2002; Clarke, 1996). De gebrekkige kennis geeft nauwelijks mogelijkheden om te analyseren waar de knelpunten liggen. In deze situatie kwam in 2005 verandering doordat voor het eerst onderzoek met behulp van satellietzenders kon worden uitgevoerd. Twee in Oost-Groningen gevangen vrouwtjes migreerden respectievelijk via Spanje en Italië en bereikten zonder kleerscheuren Noord-Afrika. Hoewel niet is aangetoond waar de vogel is gebleven die de Westelijke route nam (is waarschijnlijk in Marokko doodgeschoten), is het lot van de vogel die uiteindelijk via Tunesië en Niger in Nigeria terecht kwam wel bekend. Op 20 november 2005 werd ze in goede gezondheid door een boer in het Noorden van Nigeria gevangen en ging ze dood in gevangenschap (Trierweiler et al., 2007a). Na deze

leerzame pilot zijn inmiddels in vier landen Grauwe kiekendieven door de Werkgroep Grauwe kiekendief (kader 1) van een high-tech-zender voorzien en is essentiële kennis omtrent migratie en overwintering verzameld. Aanvullend hebben expedities naar verschillende Sahellanden om de gezenderde dieren op te sporen en te volgen bruikbare kennis over dieetkeuze, habitatgebruik en gedrag opgeleverd (Trierweiler et al., 2007b).

Van onderzoek naar een breed concept van akker vogelbeheer

Feitelijk door toeval zijn er nog Grauwe kiekendieven in Nederland. Een mix van grootschalige braak en nestbescherming bleek goed te werken en vormde het startsein van herstel van de nagenoeg uitgestorven populatie. De grootschalige braaklegging in de jaren 1988-1993 bleek gunstige effecten te hebben op een aantal vogelsoorten die het beslist niet voor de wind gingen. Naast de drie soorten kiekendieven mogen de in akkerland broedende Velduilen (*Asio flammeus*), het talrijke voorkomen van Kwartels (*Coturnix coturnix*) en de optimale dichtheden van de Veldleeuwerik als betekenisvol worden gezien (Koks & van Scharenburg, 1997). De graanoverschotten die het gevolg waren van het Europese Landbouwbeleid van Sicco Mansholt brach-

ten onverwachts dus wat moois. Desalniettemin kan de door Mansholt gepropageerde schaalvergroting als desastreus voor natuur en landschap worden samengevat en hebben nagenoeg alle karakteristieke soorten van agrarische productiegebieden het moeilijk (van Beusekom et al., 2005). Met de akkerflora is het zo mogelijk nog slechter gesteld (van den Dool, dit nummer).

Het 'Groninger model'

In de provincie Groningen liggen momenteel ca 750 kilometer faunaranden langs akkers met een gemiddelde breedte van 10,5 meter (bron DLG). Een aanzienlijk deel van deze randen zijn in kerngebieden uitgegeven. Vanaf de ontwikkeling van het Groninger akkervogelbeleid werd duidelijk dat concentratie in de betere gebieden voor akkervogels de eerste stap tot herstel en behoud zou kunnen inluiden. Na ongeveer tien jaar kan de voorzichtige conclusie worden getrokken dat deze keuze juist is gebleken (Provincie Groningen, 2007). Niet alleen de Grauwe kiekendief nam toe, maar in gebieden met relatief veel en vooral brede faunaranden werd een verband gevonden met hoge dichtheden van Veldleeuwerik en Gele kwikstaart (Arisz, 2007). Een project van de Agrarische Natuurvereniging (ANV) Wierde & Dijk heeft laten zien waar een mix van landbouwkundige invalshoeken en goed geformuleerde ecologische randvoorwaarden toe kan leiden. Het aantal Veldleeuweriken in de proefgebieden verdrievoudigde (van 't Hoff & Koks, 2008) en – nog opvallender – twee jaar na introductie van de zogenaamde duoranden (faunaranden met slim maai-beheer) werden maar liefst vijf paar Grauwe kiekendief in Noord-Groningen gevonden (fig. 1). Dit is de kern van het 'Groninger model': faunaranden geconcentreerd in kerngebieden en ook zoveel mogelijk aan beide zijden van de sloot (duoranden), gecombineerd met nestbescherming en voorlichting en overleg met agrariërs. Sicco Mansholt zou dit alles met tevredenheid hebben gade geslagen.

Fig. 2. Faunaranden en de verspreiding van nesten Grauwe kiekendief in Rheiderland (Duitsland) in 2007.

Fig. 3. Binnen deze zoekgebieden worden de Groninger faunaranden geconcentreerd.

Goed gedimensioneerde faunarand in Polder Hoop op Beter nabij Veendam (juni 2006; foto: Ben Koks).

Volwassen wijfje op broedplaats in Groninger Oldambt met de belangrijkste prooi-soort de Veldmuis (juli 2005, foto: Hans Hut).

Het 'Groninger model' in het grensgebied In 2002 streek de WCK neer in het Duitse Niedersachsen. Uitstapjes in de jaren daarvoor hadden al duidelijk gemaakt dat de schattingen van het aantal broedende Grauwe kiekendieven in Duitsland te laag waren en dat er jaarlijks 50-60% van de legfels in met name wintergerst en koolzaad stelselmatig door oogstwerkzaamheden mislukten. Tijd om een begin te maken met een grondiger aanpak van het beschermingswerk. Inmiddels zijn we een paar jaar verder en blijkt dat er geen dertig paar Grauwe kiekendieven broeden, maar tussen de 100 en 140. Van een behoorlijk deel van deze paren worden de nesten nu tijdig gevonden en beschermd.

Minstens even belangrijk was de oprichting van de eerste Agrarische Natuurvereniging in Duitsland. Een jaar na de start van ons veldwerk werd in het Ost-Friese Rheiderland een begin gemaakt met een bijzonder project. In het voorjaar van 2004 werden de eerste faunaranden ingezaaid. Een gemiddelde faunarand heeft een breedte van ca twintig meter. In figuur 2 is te zien hoe de randen in het gebied liggen. Het project is geslaagd: net als in de omgeving van Pieterburen laat de Veldleeuwerik een mooi positief verband zien, worden Kwartels in de grazige randen vastgesteld, zijn broedende Velduil en Blauwe kiekendieven (*Circus cyaneus*) opmerkelijk te noemen en laat de Patrijs (*Perdix perdix*) een voorzichtig herstel zien. Conclusie: het Groninger model in optima forma werkt voortreffelijk bij onze Oosterburen.

Wat voegt het nieuwe Leefgebiedenbeleid toe?

Het Leefgebiedenbeleid, zoals dat momenteel wordt voorgestaan, is voor het werk rond de Grauwe kiekendief oude wijn in nieuwe zakken. Sinds 1995 (start pakket natuurbraak) en 1997 (start faunaranden) wordt in de Provincie Groningen werk gemaakt van akkervogels. Echter, vanuit de soortgerichte optiek kan worden gesteld dat een groot deel van de problematiek rond de Grauwe kiekendief, nestbescherming en problemen tijdens migratie en overwintering ver buiten de huidige beleidskaders ligt en dus geheel op eigen kracht moest worden aangepakt. Zowel het oude soortenbeleid als het nieuwe Leefge-

biedenbeleid vervullen daarmee slechts ten dele de noden van een soort die zich weinig van grenzen aantrekt.

Desalniettemin geeft het Leefgebiedenbeleid de kans het akkervogelbeheer verder uit te breiden over Nederland. Zo dreigt de Grauwe kiekendief haar voormalige bolwerk Flevoland te verlaten (fig. 1). Verstedelijking en de plannen rond de Robuuste Verbindingszone 'Oostvaarderveld' zorgen voor een inkrimping van gangbare broeden- en foerageerhabitat. In 2007 is een begin gemaakt met de inzaai van goed gedimensioneerde duoranden met de Gronings/Duitse ervaringen als leidraad en zal er tevens een pilot rond bermbeheer worden opgestart. Tegelijkertijd zal de succesvolle pilot rond de graanveldjes worden voortgezet. In Limburg (Hamsterreservaat Sibbe) is namelijk gebleken dat zangvogels als Kneu (*Carduelis cannabina*), Geelgors (*Emberiza citrinella*) en zelfs Grauwe gors (*Miliaria calandra*) in hoge aantallen op speciaal voor de Hamster (*Cricetus cricetus*) ingezaaid zomertarwe afkwamen (van Dongen, 2004). Soortgelijke effecten werden ook in Groninger en Drentse graanveldjes vastgesteld.

Het is momenteel te vroeg om een goede inschatting te kunnen maken of het nieuwe Leefgebiedenbeleid meer is dan een lege huls. Belangrijk voor het welslagen van dit nieuwe beleid is dat er langjarig voldoende geld zal zijn voor het uitvoeren

van een effectief akkervogelbeheer naar Groninger model. Mocht het in Duitsland geteste Groninger model ook in Zuidelijk Flevoland een succes worden dan kan voorzichtig worden geconcludeerd dat er een toekomst is voor akkervogels in het huidige Nederland.

Literatuur

- Arisz, J., 2007.** Pilot study on the Breeding Densities of Yellow Wagtail (*Motacilla flava*) in Relation to Different Habitat Parameters in an Agricultural Landscape. Intern report. Wageningen University, Wageningen.
- Arroyo, B.E., J.T. Carcía & V. Bretagnolle, 2002.** Conservation of Montagu's Harrier *Circus pygargus* in agricultural areas. *Anim. Conserv.* 5: 283-290.
- Beusekom, R. van, P. Huigen, F. Hustings, K. de Pater & J. Thissen (red), 2005.** Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion, Baarn.
- Clarke, R., 1996.** Montagu's Harrier. Arlequin Press, Chelmsford.
- Dongen, R. van, 2004.** Het succes van Sibbe voor broedende en overwinterende akkervo-

Deze reeget werd begin november 2007 gefotografeerd in een perceel zomertarwe dat niet werd geoogst voor overwinterende Geelgorzen, Ringmussen en o.a. Holenduif. Dit project werd gefinancierd vanuit het Leefgebiedenbeleid en bleek in de winter van 2007/2008 een doorslaand succes in Groningen en Drenthe.

gels. *Limburgse Vogels* 14: 9-16.

Hoff, J. van 't & B.J. Koks, 2008. Broedvogels in duoranden in 2007. Onderzoek naar het effect van duoranden op akkervogels van het Hogeland. Rapportage ANV Wierde & Dijk, Leens.

Koks, B.J. & K. van Scharenburg, 1997. Meerjarige braaklegging: een kans voor vogels, in het bijzonder de Grauwe kiekendief! *De Levende Natuur* 98 (6): 203 - 208.

Koks, B.J., C.W.M. van Scharenburg & E.G. Visser, 2001. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland: balanceren tussen hoop en vrees. *Limosa* 74: 121-136.

Koks, B.J., C. Trierweiler, E.G. Visser, C. Dijkstra & J. Komdeur, 2007. Do voles make agricultural habitat attractive to Montagu's Harrier *Circus pygargus*? *Ibis* 149:575-586.

Provincie Groningen, 2007. De Toestand van Natuur en Landschap 2006 in de Provincie Groningen. Rapportage Afdeling Landelijk Gebied en Water, Groningen.

Trierweiler, C., B.J. Koks, R.H. Drent, K.M. Exo, J. Komdeur, C. Dijkstra & F. Bairlein, 2007a.

Satellite tracking of two Montagu's Harriers (*Circus pygargus*) dual pathways during autumn migration. *Journal of Ornithology* 148:513-516.

Trierweiler, C., J. Brouwer, B. Koks, L. Smits, A. Harouna & K. Moussa, 2007b. Montagu's Harrier Expedition to Niger, Benin and Burkina Faso. Rapport Vogelbescherming. Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief, Scheemda.

Trierweiler, C., R.H. Drent, J. Komdeur, K.M. Exo, F. Bairlein & B.J. Koks, 2008.

De jaarlijkse cyclus van Grauwe Kiekendieven – gedreven door woelmuizen en sprinkhanen? *Limosa* in voorbereiding.

Underhill-Day, J.C in, C.V. Wernham, M.P.

Toms, J.H. Marchant, J.A. Clarke, G.M. Siriwardena & S.R. Ballie (eds), 2002. The Migration Atlas: movements of the birds of Britain and Ireland. T. & A.D. Poyser, London.

Zijlstra, M. & F. Hustings, 1992. Teloorgang van de Grauwe Kiekendief *Circus pygargus* als broedvogel in Nederland. *Limosa* 65: 7 - 18.

Ing. B.J. Koks

Projectcoördinator Stichting Werkgroep
Grauwe Kiekendief

Postbus 46

9679 ZG Scheemda

Optimale braaklegging in het Duitse Rheiderland. Door juiste mix van grassen, kruiden en maai-beheer zeer aantrekkelijk voor Veldmuizen, hoge dichtheden Veldleuwerik en in de buurt broedende Grauwe en Blauwe kiekendieven (foto: Ben Koks).

